CERAMICA POPULARĂ DIN BÎRSA

Tereza Mozes

Crişana este una dintre regiunile cu cele mai multe centre de olărit din ţară. Amintim în primul rînd satele specializate în olărit din jurul Vaşcăului — în bazinul Crişului Negru respectiv Cărpinet, Leheceni, Săliște de Vaşcău, Criştior, Leleşti, Valea de Jos. În aceste localităţi specializarea a fost determinată de stratul bogat de argilă deosebit de potrivită pentru producţia de vase, de uşurinţa cu care se poate exploata materia primă şi nu în ultima instanţă de unele condiţii economico-sociale ce au favorizat-o. În bazinul Crişului Alb menţionăm centrele din Hălmăgel, Tîrnăviţa, Bîrsa şi Ineu, iar în cel al Crişului Repede, vestitul centru cu ceramică albă din Vadul Crişului şi cel de la Borod. Centrele Marghita de pe valea Barcăului şi Şimleul de pe valea Crasnei sînt în dispariţie.

În regiunea Crişana predomină lutul galben care prin arderea oxidantă, exclusiv utilizată în regiune, primeşte o culoare roşie. Alături de acesta cu mai mică răspîndire, găsim şi lutul alb (cu un procent scăzut de oxizi de fier) din care după ardere rezultă ceramică albă, strălucitoare.

Dintre aceste centre de olărit, ale căror produse sînt mult asemănătoare ca formă şi decor, Bîrsa ocupă un loc de cinste. Situată pe valea Crişului Alb, Bîrsa a fost unul dintre cele mai puternice centre de olărit. Înaintea primului război mondial aici activau peste 60 de olari. Numărul lor a scăzut la 12 pînă la cel de al doilea război mondial pentru ca astăzi să mai rămînă doi olari din cei cinci care nu de mult mai practicau meseria.

Importanţa centrului însă nu se datoreşte numărului mai mare sau mai mic de olari care au practicat sau mai practică şi astăzi meseria, ci calităţii deosebite a produselor

DIE BAUERNKERAMIK IN BÎRSA

Tereza Mozes

Die Crişana gehört zu den Gebieten mit den meisten Töpferzentren des Landes. Vor allem sind die Dorfzentren in der Umgebung von Vaşcău, im Tal der Schwarzen Kreisch (Crişul Negru) zu nennen, und zwar Cărpinet, Leheceni, Săliște de Vaşcău, Criştior, Leleşti und Valea de Jos. Ergiebige, leicht zugängliche Tonschichten, die für die Herstellung von Gefäßen besonders geeignet waren, wie auch besondere wirtschaftliche und soziale Bedingungen schufen für die Entwicklung des Handwerkes in diesen Ortschaften besonders günstige Voraussetzungen. An der Weißen Kreisch (Crişul Alb) sind die Zentren von Hălmăgel, Tîrnăviţa, Bîrsa und Ineu zu nennen, im Tal der Schnellen Kreisch (Crişul Repede) das berühmte Zentrum für weiße Keramik von Vadul Crişului und Borod. In den Zentren Marghita im Barcăutal und Şimleu im Crasnatal ist das Töpferhandwerk im Absterben begriffen.

In der Crişana ist der gelbe Ton vorherrschend; er nimmt eine rote Farbe an, wenn er, wie es ausschließlich in diesem Gebiet üblich ist, unter Zutritt von Sauerstoff gebrannt wird. Weniger verbreitet ist der weiße Ton (mit einem geringen Prozentsatz an Eisenoxyden), der nach dem Brennen eine hellweiße Keramik ergibt.

Unter diesen Töpferzentren, deren Erzeugnisse in Form und Dekor einander sehr ähnlich sind, nimmt Bîrsa einen Ehrenplatz ein. Im Tal der Weißen Kreisch gelegen, war Bîrsa eines der bedeutendsten Töpferzentren Vor dem ersten Weltkrieg waren hier über 60 Töpfer tätig. Bis zum zweiten Weltkrieg verringerte sich ihre Zahl auf 12, und heute arbeiten nur noch zwei der fünf Töpfer, die das Handwerk noch vor kurzem betrieben.

Die Bedeutung dieses Zentrums liegt aber nicht in der größeren oder geringeren Anzahl der Meister, die das Handwerk ausübten oder noch ausüben, sondern vielmehr in der Qualität der Erzeugnisse; hier haben sich die über-

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

care se caracterizează prin păstrarea nealterată a celor mai bune tradiții, — atît în formă cît și ca decor — prin folosirea unor motive ornamentale simple, dar deosebit de fine și elegante, neînfluențate de alte centre sau de cerințele altor piețe.

Cele arătate mai sus ar presupune o situare izolată a localității, ori Bîrsa se află chiar pe șoseaua care leagă Ineul de Brad. Cu toate acestea piața de desfacere a acestui centru era mai redusă. Vasele de Bîrsa, deși foarte prețuite, nu sînt larg răspîndite.

Centrul a deservit în trecut doar piețele din Sebiș, Buteni, Almaș, Dieci, situate la est, ajugînd pînă la Șilindia și Ineu în direcția opusă, deci un teritoriu relativ restrîns. Azi piața de desfacere s-a redus și mai mult, deservind doar satele din imediata vecinătate.

La Bîrsa azi se practică, exclusiv ceramică nesmălțuită. Pasta vaselor fiind deosebit de fină cu un conținut potrivit de oxizi de fier, iar arderea făcîndu-se cu o tehnică specială într-un ritm foarte lent, timp de aproape 24 ore (față de 12—14 ore de la celelalte centre), produsele după coacere primesc o culoare roșie nobilă.

Atelierul olarului cît și ustensilele folosite în procesul de creație sînt mult asemănătoare cu cele din celelalte centre. În unele cazuri diferă doar denumirile locale ale acestora (ex. corîng — roată, fochej — piaptăn, cioacă — cîrjă). Deosebiri esențiale găsim în forma și tehnica de construcție a cuptorului cît și în modul de prelucrare a lutului.

Azi atelierul olarului este amenajat în incinta gospodăriei, dar nu și în cadrul locuinței, într-o cameră clădită în acest scop în curtea olarului. În trecut atelierul a fost amenajat în tinda casei. Spre deosebire de toate celelalte centre unde lutul exploatat este depozitat în „jimpi" (loc îngrădit în curte), la Bîrsa argila se depozitează într-o ladă în atelierul olarului. Aceasta se poate face datorită faptului că înmuierea lutului are loc chiar la locul de exploatare, cu apă transportată cu butoiul în groapa săpată în acest scop. Bătucirea, „mezdritul" lutului (curățirea lui de impurități), frămîntatul — deci tot procesul de pregătire al lutului pentru modelare — se face în atelier. Menționăm că Bîrsa este singurul centru din regiune unde se mai păstrează procedeul călcării lutului cu piciorul.

lieferten Formen und das althergebrachte Dekor unverfälscht erhalten, und die schlichten raffiniert einfachen Ornamente sind von anderen Zentren und der Nachfrage auf fremden Märkten unbeeinflußt geblieben. Das ließe auf eine abgelegene Lage der Ortschaft schließen, Bîrsa liegt indessen an der Straße, die Ineu mit Brad verbindet. Trotzdem war das Absatzgebiet dieses Zentrums ziemlich beschränkt. Obgleich äußerst geschätzt, haben die Gefäße aus Bîrsa keine große Verbreitung gefunden. Bîrsa belieferte ehemals lediglich die östlich davon gelegenen Märkte von Sebiș, Buteni, Almaș, Dieci, nach Westen hin gelangten seine Erzeugnisse bis Șilindia und Ineu, also ein verhältnismäßig beschränktes Gebiet. Heute werden nur noch die Dörfer der unmittelbaren Umgebung mit Tonwaren versorgt.

In Bîrsa wird ausschließlich unglasierte Keramik hergestellt. Die Tonmasse ist außerordentlich fein und enthält einen entsprechenden Zusatz von Eisenoxyden; das Brennen der Gefäße erfolgt nach einem besonderen Verfahren und dauert etwa 24 Stunden (gegenüber von 12—14 Stunden in anderen Zentren); die fertigen Erzeugnisse haben eine vornehm wirkende rote Farbe.

Die Töpferwerkstatt und die in Bîrsa verwendeten Geräte sind denen in anderen Zentren sehr ähnlich. In einigen Fällen sind nur die örtlichen Benennungen der Werkzeuge verschieden, z. B. corîng statt roata (Drehscheibe), fochej statt piaptăn (Kamm), cioacă statt cîrjă (Krücke).

Entscheidende Unterschiede finden sich indessen in der Form und Bauart des Brennofens und in der Art der Tonverarbeitung.

Heute befindet sich die Werkstatt des Töpfers zwar innerhalb des Hofes, aber von dem Wohnhaus getrennt in einem eigens zu diesem Zweck errichteten Raum. Ehemals war die Werkstatt im Flur des Wohnhauses untergebracht. Zum Unterschied von allen anderen Zentren, wo der Lehm auf einem eingezäunten Platz im Hofe (jimpi) gelagert ist, wird er in Bîrsa in einem Kasten innerhalb der Töpferwerkstatt aufbewahrt, da er schon bei seiner Gewinnung an Ort und Stelle angefeuchtet wird (das Wasser wird in Fässern zu den Lehmgruben gebracht). Das „Klopfen", Reinigen und Kneten des Tons, also alle Vorbereitungsarbeiten für das eigentliche Formen der Gefäße, werden in der Werkstatt selbst ausgeführt. Wir bemerken, daß Bîrsa das einzige Zentrum in diesem Gebiet ist, wo die Tonmasse noch mit den Füßen bearbeitet wird.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

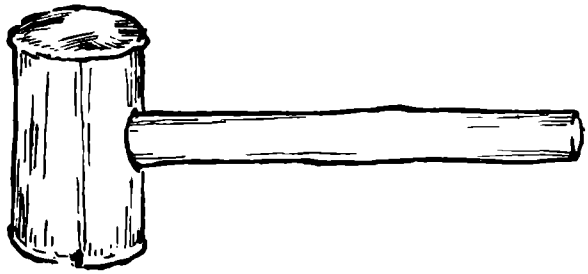

a

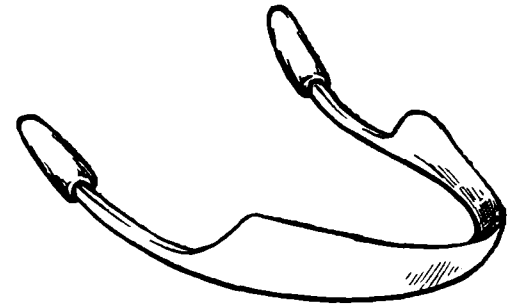

b

Fig. 1. Unelte pentru pregătirea lutului: *a)* maiul, *b)* mezdreaua.

Abb. 1. Werkzeuge zur Vorbereitung der Tonmasse: *a)* Schlägel, *b)* Rundmesser.

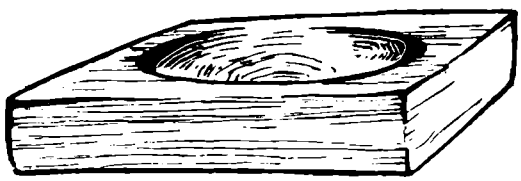

a

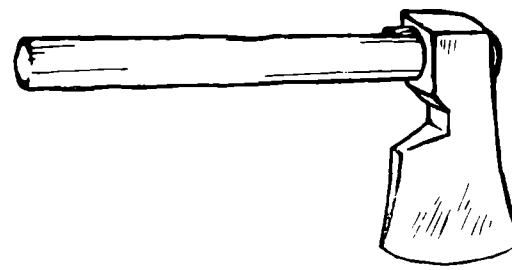

b

Fig. 2. Unelte folosite la prepararea vopselei: a) piatră de rîşniţ; *b)* topor.

Abb. 2. Werkzeuge zur Farbbereitung: *a)* Mahlstein; *b)* Axt.

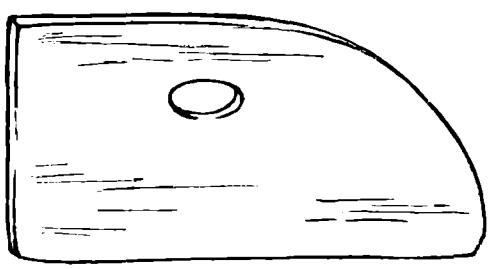

a

b

Fig. 3. Unelte pentru modelare: *a)* fochej; *b)* cioacă.

Abb. 3. Werzeuge zum Formen: *a)* Kamm; *b)* Krücke.

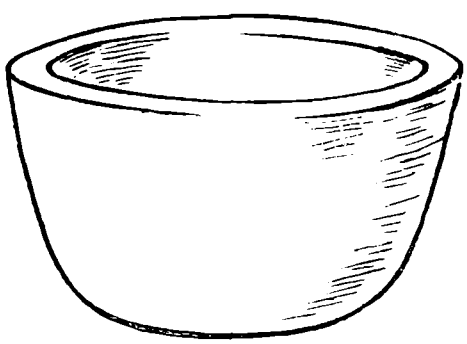

a

b

Fig. 4. Unelte pentru decorare: *a)* hîrb mic; *b)* buntatău.

Abb. 4. Werkzeuge zum Verzieren: *a)* Glasurtopf (hîrb); *b)* Borstenpinsel.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

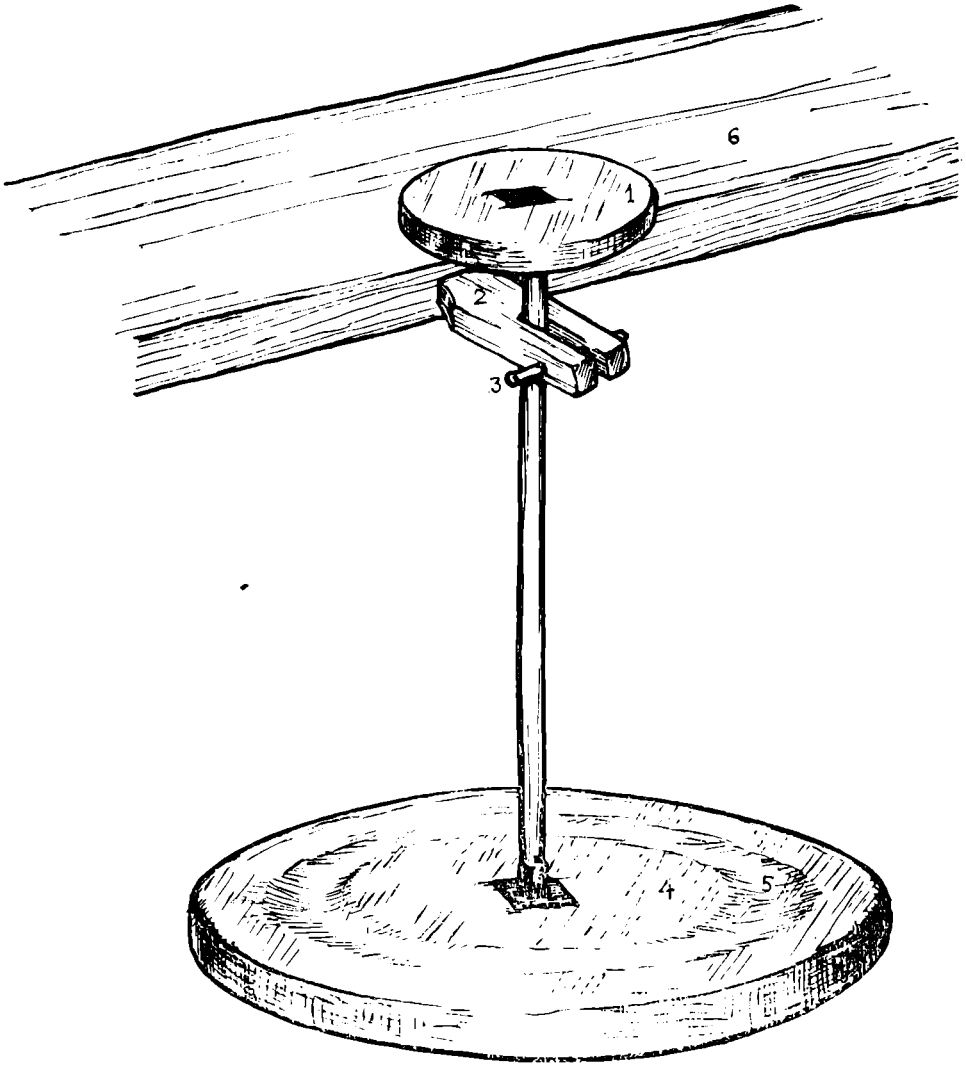

Fig. 5. Roata olarului (coring):
1. roata mică; *2.* juguț; *3.* cui; *4.* roata mare; *5.* adîncitură pentru picior; *6.* lavită.

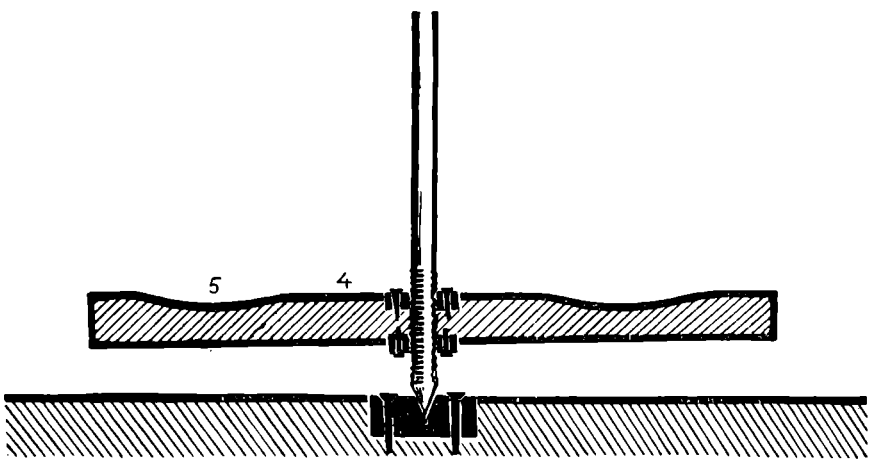

Abb. 5. Töpferscheibe (coring):
1. Drehscheibe; *2.* kleines Joch (juguț); *3.* Bolzen; *4.* Rad; *5.* Vertiefung für den Fuß; *6.* Tisch.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Amenajarea atelierului este cît se poate de simplă. Toată instalația este compusă din roata olarului cu accesoriile și uneltele pentru modelare, dintr-o ladă cu acoperiș mobil și din instalația pentru uscat.

Lada servește pentru depozitarea lutului. acoperișul ei — ușa — așternută pe pămînt, este folosită în procesul călcării și frămîntării lutului. Ustensilile folosite la zdrobirea și îndesarea lutului sînt maiul și mezdreaua.

Roata olarului denumită în aceste locuri „corîng", este formată ca de obicei din două discuri „roata cea de jos" mai mare și „roata de sus" mai mică) străpuns de un fus de lemn, care mai tîrziu a fost înlocuit cu unul de fier. Fusul este ținut în echilibru de un jug, numit și „juguț" care îl fixează de laviță. Pe laviță, la stînga olarului se așază „boții" de lut, iar la dreapta lui, ustensilele necesare modelării și decorării vasului: „fochejul, cioaca, fusul, sîrma, buntatăul" precum și trei hîrburi unul mai mare pentru apa de umectare și două mai mici pentru coloranți. „Fochejul" sau piaptănul de formă triunghiulară — potrivit dimensiunii vaselor la Bîrsa —, se folosește în două variante.

În instalația de uscare au intervenit oarecare modificări în decursul vremurilor. Înainte oalele proaspăt modelate erau așezate pe niște polițe suspendate de grinzile tavanului prin cîrlige de fier. Mai nou se folosesc rafturi mobile așezate pe „stelaje".

Instalația pentru arderea vaselor

Cuptorul prezintă oarecare deosebire față de cuptoarele folosite pe scară largă în celelalte centre din regiune.

Cuptorul se clădește într-un loc închis numit „clotan". Pereții clotanului se fac din nuiele de salcîm împletite, înăuntru fiind bătut cu pămînt. Clotanul se acoperă totdeauna cu țiglă.

Cuptorul se clădește din piatră și văioage pe o vatră înaltă de 15—20 cm „să nu se suie umezeala și arderea să se facă fără pagubă".

Spre deosebire de celelalte centre unde cuptorul este complet circular, la Bîrsa cuptorul are formă eliptică, cele două guri de foc fiind situate pe extremitățile axei mari a

Die Einrichtung der Werkstatt ist denkbar einfach. Sie besteht aus der Drehscheibe mit den dazugehörigen Werkzeugen zum Formen der Gefäße, aus einem kistenartigen Verschlag mit beweglichem Deckel und der Trockenvorrichtung.

Der Kasten dient zur Lagerung des Tones. Der abnehmbare Deckel wird auf den Boden gelegt und beim Kneten des Tones mit den Füßen verwendet. Die Geräte zum Zerkleinern und Reinigen des Tones sind der Schlägel (maiul) und das Rundmesser (mezdreaua).

Die Töpferscheibe, hier „corîng" genannt, besteht wie üblich aus zwei Scheiben (dem größeren unteren und dem kleineren oberen Rad), durch deren Mitte die ursprünglich aus Holz, heute aus Eisen hergestellte Spindel geht. Sie wird durch das „kleine Joch" (juguț) an dem Arbeitstisch befestigt und im Gleichgewicht gehalten. Links neben sich legt der Töpfer die Tonklumpen auf den Arbeitstisch, rechts die zum Formen und Verzieren der Gefäße nötigen Werkzeuge; den Kamm (fochejul), die Krücke (cioaca), die Spindel (fusul), den Draht (sîrma), den Borstenpinsel (buntatăul) und drei Tongefäße (hîrburi), ein größeres mit Wasser zum Anfeuchten des Tonklumpens und zwei kleinere für die Farben. Der dreieckige Kamm weist, den Größenverhältnissen der Gefäße in Bîrsa entsprechend, zwei Varianten auf.

Bei der Trockenanlage sind im Laufe der Zeit einige Änderungen aufgetreten. Ehemals wurden die frischgeformten Töpfe auf Bretter gestellt, die mit Eisenhaken an den Deckenbalken befestigt waren. Neuerdings gebraucht man Stellagen mit verstellbaren Fächern.

Das Brennen der Gefäße

Der Brennofen unterscheidet sich bis zu einem gewissen Grad von der sonst allgemein üblichen Form in den anderen Zentren dieses Gebietes.

Der Ofen wird in einem geschlossenen Raum (clotan) errichtet, dessen Wände aus Weidenrutengeflecht hergestellt und innen mit Lehm beworfen sind. Dieser „clotan" ist stets mit Ziegeln gedeckt.

Der Ofen wird aus Steinen und ungebrannten Ziegeln auf einem 15—20 cm hohen Sockel aufgebaut, „damit die Feuchtigkeit nicht aufsteigen kann und die Gefäße beim Brennen keinen Schaden nehmen."

Zum Unterschied von den anderen Zentren, wo der Ofen vollkommen rund ist, hat er in Bîrsa eine elliptische Form; an den Enden der Längsachse befinden sich die beiden

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

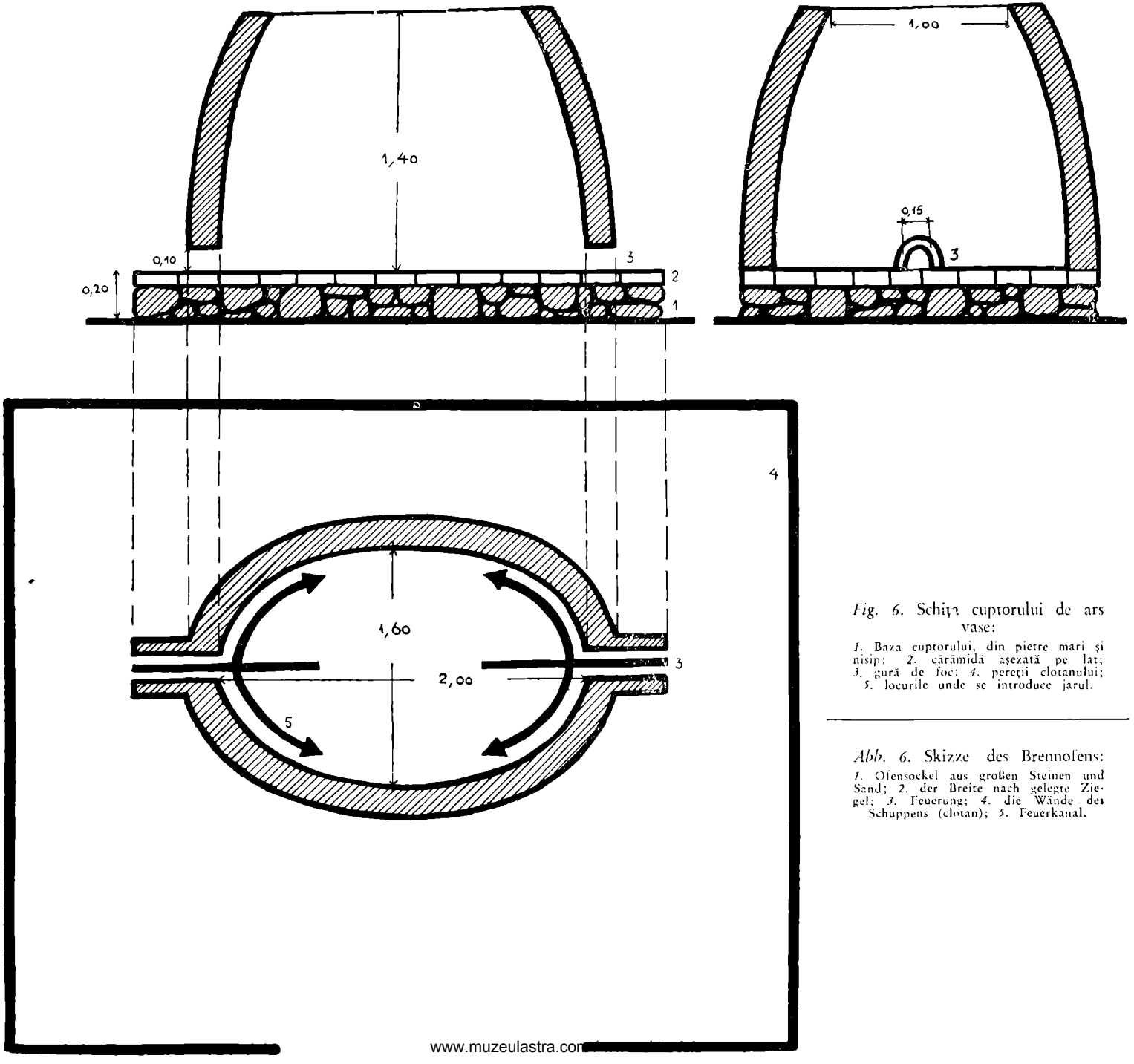

Fig. 6. Schița cuptorului de ars vase:

1. Baza cuptorului, din pietre mari și nisip; *2.* cărămidă așezată pe lat; *3.* gură de foc; *4.* pereții clotanului; *5.* locurile unde se introduce jarul.

Abb. 6. Skizze des Brennofens:

1. Ofensockel aus großen Steinen und Sand; *2.* der Breite nach gelegte Ziegel; *3.* Feuerung; *4.* die Wände des Schuppens (clotan); *5.* Feuerkanal.

www.muzeulastra.com

elipsei. Cuptorul este înzestrat pe dinafară cu niște trepte numite pumnale, zidite în pereții acestuia, care ușurează intrarea olarului în cuptor. Tot în „clotan" sînt depozitate lemnele necesare arderii vaselor. Se folosesc trei categorii de lemne. Lemne de jar, lemne mai groase și mai scurte (aprox. 40 cm) din esență de fag, cer sau carpine. Acestea se ard în primele 6 ore în afara cuptorului, pe vatră, fiind întrodus doar jarul. „Roșelii" mai subțiri și mai lungi (aprox. 60 cm), din aceiași esență se ard în următoarele 6 ore. „Lîngălaie" este categoria de lemne care după cum arată și numele este folosită în scopul de-a obține flăcări mari. Acestea nu sînt prea groase, în schimb ating lungimea de 1 m și se folosesc în ultimele 12 ore ale arderii.

Formele cele mai caracteristice ale acestui centru sînt: oalele mari pentru pomană, cu brîu, sau vasele de gătit mîncare pentru ocazie (30—40 kg), folosite și la depozitarea rezervelor de alimente, ulcioarele, căniițele, blidele și talgerele. Vasele de gătit (oale, cratițe) de diferite dimensiuni nu prezintă interes. Ele repetă formele vaselor de tablă din industrie.

Oalele mari cu două toarte care pornesc chiar de la marginea gurii au formă mai burtoasă și pe lîngă impistreala obișnuită, caracteristică locului sînt ornamentate cu brîie alveolare. Această ornamentică deosebit de aspectuoasă nu este întîmplătoare, ea servește la întărirea locului de fixare a celor trei părți din care este făcută oala.

Cănțile și ulcioarele denumite în aceste locuri „oluri", sînt de tip ovoidal. Cănțile pot avea gît sau grumaz drept și gură circulară cu un mic cioc sau gît mai arcuit, cu deschizătura gurii în formă bilobată. Olurile de diferite dimensiuni sînt cu sau fără țîță, cu gura bilobată. Se remarcă forma coadei care permite trecerea mîinii prin ele. (Se obișnuiește să se ducă cîte patru oluri odată, două pe cele două brațe și două în mînă.)

Tehnica de decorare la Bîrsa este caracterizată de o simplitate elegantă. Se folosesc doar doi coloranți: alb și negru, dar prin alternarea vrîstelor de diferite dimensiuni și prin aplicarea unor liniuțe foarte fine și de

Feuerungen. Von außen sind Stufen (pumnale) in die Wände eingebaut, die dem Töpfer den Zugang zum Ofen erleichtern. Unter dem Schuppendach (clotan) ist auch das nötige Brennholz aufgestapelt. Es wird dreierlei Holz verwendet: für die Glut dicke, kurze Scheite (etwa 40 cm lang) von Weiß-, Rotbuchen- oder Eichenholz. Diese Scheite werden in den ersten 6 Stunden außerhalb des Ofens auf dem Herd zu Kohlenglut verbrannt, die dann in den Ofen eingeführt wird. In den darauffolgenden 6 Stunden werden dünnere und längere Stücke (etwa 60 cm) der gleichen Holzarten („roșelii") zum Feuern verwendet. Um eine große Flamme zu erzielen, nimmt man in den letzten 12 Stunden etwa 1 m lange, nicht zu dicke Scheite („lîngălaie").

Die für dieses Zentrum kennzeichnenden Gefäßformen sind große Töpfe mit Reliefgürteln für das Leichenmahl, große Gefäße (30—40 l), die bei besonderen Gelegenheiten zum Zubereiten von Speisen und auch sonst zum Aufbewahren von Lebensmittelvorräten verwendet werden, ferner Krüge, Kannen, Näpfe und Teller. Das Kochgeschirr (Töpfe und Pfannen) verschiedener Größe ist nicht von besonderem Belang. Es sind Nachahmungen der industriell hergestellten Blechgefäße.

Die großen Töpfe, deren zwei Henkel vom oberen Rand der Lippe ausgehen, sind kräftig ausgebaucht und tragen außer den üblichen zweifarbigen Linienornamenten noch Reliefgürtel, in die mit dem Finger „Alveolen" eingedrückt sind. Dieser äußerst wirkungsvolle Schmuck ist durchaus nicht nach Gutdünken angebracht, sondern er dient zur Verstärkung der Stellen, wo die drei Teile, aus denen der Topf hergestellt ist, aufeinandertreffen.

Die Kannen (cănțile) und Krüge, hier „oluri" genannt, haben ein eiförmiges Profil. Die Kannen haben entweder einen geraden Hals mit einer runden Öffnung und einer kleinen Tülle oder einen stark verjüngten Hals, der sich nach oben kreisförmig erweitert und in einen in der Mitte zusammengedrückten Gefäßmund ausläuft. Diesen zusammengedrückten Gefäßmund finden wir auch bei den verschieden großen Krügen („oluri") mit oder ohne Trinkwarze wieder.

Bemerkenswert ist die Form des Henkels, durch den man die Hand hindurchstecken kann. (Man pflegt vier Kannen auf einmal zu tragen, zwei auf beiden Armen und je eine in jeder Hand.)

Bezeichnend für die Verzierung der Gefäße aus Bîrsa ist ihre elegante Einfachheit. Es werden bloß zwei Farben verwendet, Weiß und

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

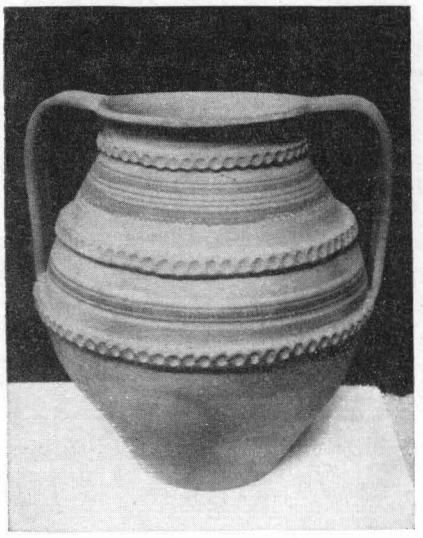

Fig. 7. Oală mare cu două toarte.

Abb. 7. Großer Topf mit zwei Henkeln.

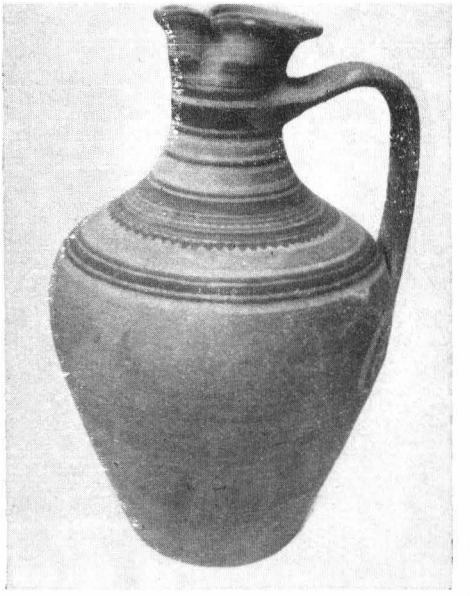

Fig. 8. Ulcior — ol de Bîrsa

Abb. 8. Krug aus Bîrsa (ol).

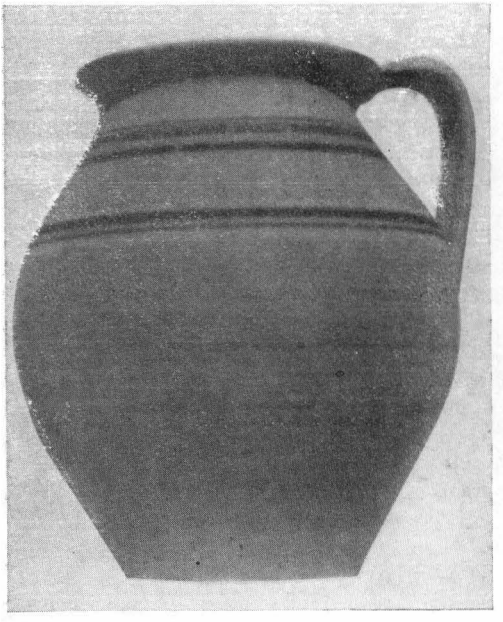

Fig. 9. Oală de Bîrsa.

Abb. 9. Topf aus Bîrsa.

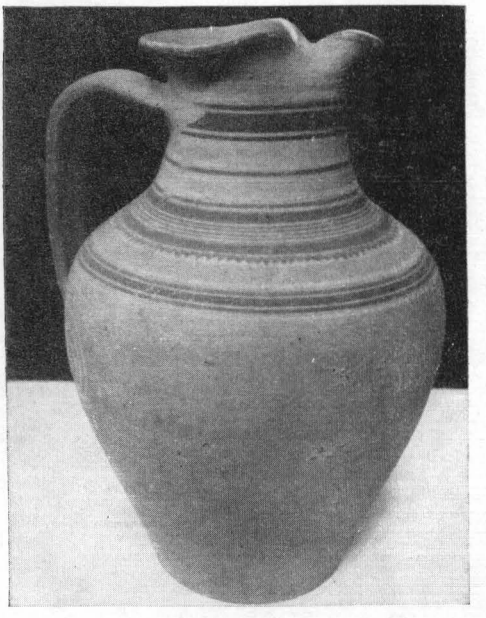

Fig. 10. Cantă de Bîrsa.

Abb. 10. Kanne aus Bîrsa (cantă).

Fig. 11. Blid de Bîrsa.

Abb. 11. Napf aus Bîrsa.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

altă culoare (ex. linie sinusoidală neagră sau linii albe paralele oblice foarte fine pe fond roşu sau pe o vrîstă de culoare contrastantă) se obţin efecte deosebite.

Alături de „buntatău" (pensulă formată din păr de oaie) folosit pentru aplicarea vrîstelor mai late sau mai subţiri, de vîrful piaptănului sau a unghiului mic folosit la îndepărtarea parţială a vopselii, o decoraţie frumoasă tradiţională — linia groasă sinusoidală — se realizează şi cu degetul. Prin decorarea vasului cu cei doi coloranţi alb şi negru pe fondul roşu al vasului se realizează o tricromie armonioasă.

Schwarz, aber durch den Wechsel von Streifen verschiedener Breite und das Auftragen sehr feiner andersfarbiger Linien werden besonders reizvolle Wirkungen erzielt (z. B. durch eine gewundene schwarze oder parallele weiße Linie; sehr feine schräge Linien auf rotem Grund oder auf einem kontrastierenden Farbstreifen).

Zum Auftragen der breiteren oder schmäleren Streifen benützt man einen Pinsel aus Schafwolle („buntatău"), mit der Spitze des Kammes wird im Bedarfsfalle die aufgetragene Farbe teilweise entfernt; die schöne herkömmliche Verzierung — eine kräftige gewundene Linie — wird mit dem Finger aufgetragen. Die Verzierung der Gefäße mit den zwei Farben Weiß und Schwarz auf dem roten Tongrund ergibt einen äußerst harmonischen Zusammenklang der drei Farbtöne.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro